

Potřebujeme zrcadla a cizí pohledy

S Margo Rejmer o Rumunsku a literární reportáži

Polská spisovatelka a reportérka Margo Rejmer byla hostem letošního ročníku festivalu Svět knihy, kde představila české vydání svých literárních reportáží ze současné Bukurešti. Nemluvili jsme však jen o psaní a polské reportážní škole, ale také o současné rumunské kinematografii, fatalismu a formování občanské společnosti.

JARMILA HORÁKOVÁ

Do Rumunska jste původně přijela psát doktorskou práci ze současné rumunské kinematografie. Čím vás ty syrové minimalistické filmy fascinovaly?

První věc, která mě na nich zaujala, byl jazyk a pak také to, jakým způsobem rumunští režiséři převrátili klasickou banální scénu u stolu, kdy hrdinové jen tak sedí a probírají různá témata. V téměř každém rumunském filmu je nějaká scéna u stolu, ale odehrává se v ní hotové zemětřesení. Jsou zde koncentrovány naše každodenní běsy. Hodně se mlčí, padají nadávky, je vidět odkašlání či rozpaky. Nepříjemné, psychologicky subtilní pravdy jsou vyslovovány jakoby mimochodem pomocí jednoduchého hovorového jazyka. Zdánlivě improvizovaný charakter dialogů je však ve skutečnosti velmi propracovaný, scénáře se pilují celé roky. Ty filmy mají malé rozpočty, takže scénář je pevnou kostrou každé produkce – na něm stojí celá nová vlna rumunské kinematografie. Rumunská literatura bývá barokní, zdobná až manýristická, zato filmy jsou minimalistické, ostentativně jednoduché a skvěle pracují s jazykem ulice.

Jak si stojí rumunská kinematografie v porovnání s tou polskou?

Jeden čas polskou kinematografií hojně sponzoroval Polský filmový institut, téměř každý projekt tehdy dostal podporu. Ty filmy byly sice dobře řemeslně odvedené, ale obsahově chudé. Zobrazovaly Polsko jako zemi bezmyšlenkovitého blahobytu. V rumunské kinematografii je to obráceně: technická stránka slabá, financí nedostatek, ale hodně obsahu a významů. Na obrazovce se mihají obyčejní, a přitom výrazní hrdinové, kteří snad chtějí dobro, ale neuspějí. V rumunských filmech je hořkost, smířenost s osudem a spousta šibeničního humoru.

Co na vás nejvíce zapůsobilo, když jste poprvé přijela do Rumunska?

Ze začátku jsem se tu necítila bezpečně. Našla jsem někde rezavý kus železa, který připomínal nůž, a nosila jsem ho v kapse. Občas jsem ho tiskla v dlaně, když jsem se vracela večer domů. Teď se tomu musím smát. Přivezla jsem si tam svoji nedůvěru, ale ukázalo se, že Rumuni jsou srdeční a přátelští lidé, což krásně zachycuje rumunština, v níž je několik desítek výrazů pro poděkování. Běžně říkají „děkuji z celého srdce“ nebo „děkuji z hloubi duše“. Rumuni nádherně děkují a úžasné nadávají, jazyk odráží rumunskou živelnost a srdečnost.

První část vaší reportážní knihy o Bukurešti je věnována komunismu. Byly zde nějaké zásadní rozdíly oproti Polsku?

V Rumunsku bylo stalinské období mnohem pochmurnější a krvavější, nacházelo se tam více vězení, kde mučili lidi, a člověk mohl snadno zmizet. V Polsku se kvůli silnému společenskému odporu nepodařilo zavést kolektivizaci a dodnes jsme na to hrdí. V Rumunsku je silný mýtus spojený s rokem 1968, kdy se Ceaușescu postavil Sovětskému svazu a řekl, že v případě ohrožení bude Rumunsko bojovat. To byla vrcholná chvíle národního vzepětí, kdy řada Rumunů dobrovolně vstoupila do strany.

Z tohoto snu ale většina během následujících let vystřízlivěla...

Hospodářský krach byl v Rumunsku bolestivější než v Polsku. Hůř se shánělo jídlo, existovala omezení ve využívání elektřiny a vytápění – v zimě teplota v bytech nepřesahovala patnáct stupňů. Dnes jsou tamní domácnosti přetopené. Myslím, že polská identita se opírá o mýtus Solidarity, polský odpor, konspirační a vzpomínky, jak jsme těm nahoře dávali

co proto, jací jsme byli odvážní a nepoddajní. Zato v Rumunsku do prosince roku 1989 až na pár výjimek žádný odpor vůči Ceaușesku nebyl. Zakladatelským mýtem porevolučního Polska je „kulatý stůl“, zatímco Rumuni mají tvář mrtvého diktátora. Proto se Polákům snáze mluví o minulosti. Rumuni by radši zapomněli.

Na základě lidové balady Jehnička píšete o rumunském fatalismu. Stále je tak silný?

Polský překladatel Ireneusz Kania napsal, že Jehnička vyjadřuje všechno, co je ryze rumunské – „panteistický pocit jednoty člověka s přírodou, pesimismus, smíření s neodvratným osudem, hluboký klid tváří v tvář nevyhnutelnosti“. Na ulici jsem pořád slyšela „Asta e“ čili: „Tak to prostě je, a co s tím naděláš? Nena-děláš nic!“ Óda na odevzdanost. Proč se snažit něco změnit, když se to stejně nepovede. To je kvintesence rumunského fatalismu. Měli jsme se špatně, máme se špatně a budeme se mít špatně. Ale od roku 2012 se přece jen cosi mění, sílí občanská společnost, mladí lidé vyrazí do ulic a protestují. Po požáru v klubu Colectiv v říjnu 2015, při němž zahynulo přes šedesát lidí, několik desítek tisíc občanů demonstrovalo za změny pod hesly „Korupce zabíjí“ a „Mlčení zabíjí“. Vkládala jsem do toho hnutí velké naděje. Pořád je vkládám, ale skutečnost je trochu koriguje.

Vedlo toto hnutí k nějaké změně v politické rovině?

Nedávno v Rumunsku proběhly komunální volby, které mohly přinést nějaké změny,

Proč zrovna v Polsku existuje tolik dobrých novinářů a čtenářský zájem o tento typ literatury faktu?

Myslím si, že reportáž je práce pro určitý typ lidí a Poláci jsou národem tvrdohlavých individualistů. Máme v krvi sklon k adrenalinovému riskování. Sedm prvních dobyvatelů osmitisícovek během zimy byli Poláci. Rádi prověřujeme skutečnost, milujeme výzvy a od přírody jsme neklidní a nedůvěřiví. Polák neposedí na jednom místě a rád hledá neuralgické body. Což je dobrá charakteristika reportéra.

Myslíte si, že se ta charakteristika dá vztáhnout na celý národ?

Je potřeba to brát trochu s nadsázkou. Obyčejný Polák je samozřejmě spíš strejda v papučích než chlapík s ošlehanou tváří, který hledí do dálky. Nikdy jsem nepřemýšlela o tom, proč tolik Poláků píše reportáže, ale zaráží mě, proč je tolik Poláků čte. Polsko je země paradoxů. Na jedné straně jsme kritičtí a neustále něco hledáme, na druhé straně je polská společnost rok od roku uzavřenější, xenofobnější a podezřívavější. Poláci se nebojí ničeho s výjimkou muslima s plnovousem, který sní jen o tom, aby islamizoval náš katolický ráj.

Jaké bylo přijetí vaší knihy o Bukurešti přímo v Rumunsku?

Kniha se setkala s příznivým ohlasem především mezi mladými literárními kritiky. Na autorských setkáních jsem navíc často slyšela, že se mi v ní povedlo zachytit něco neuchopitelného a pojmenovat věci, které lidé cítili, ale nenacházeli pro ně vhodná slova.

Margo Rejmer. Foto Krzysztof Dubiel

ale nestalo se tak – účast byla slabá a vyhrála sociální demokracie. Mládež, která požadovala revoluci v každodenních věcech, znovu zabloudila do slepé uličky. Ale Rumunsko se mění. Před pár lety vyhlásili nelítostnou válku korupci, kulturní život vzkvétá, mladí aktivisté zdůrazňují, že chtějí kontrolovat každý vládní krok. Rumuni se probouzejí z letargie, ale radikální společenská změna potřebuje čas, nové Rumunsko nevznikne ze dne na den.

Polská reportážní škola je pojem. Jak vůbec vznikla?

Zakladateli polské reportážní školy jsou Ryszard Kapuściński, Hanna Krall a Krzysztof Kąkolewski. Víceméně od roku 2007, kdy Mariusz Szczygieł vydal Gottland, nastal v Polsku hlad po literatuře faktu. Každý rok se čeká, že tato móda skončí, a každý rok přitom vznikají výběrné reportážní knihy, které se stávají bestsellery.

Pohled zvenčí se tedy ukázal jako důležitý...

Všichni dobře známe svoji tvář, ale občas se nám stane, že pohled na vlastní obličej v zrcadle nás překvapí, protože si náhle všimneme plynutí času, nějaké bolesti zachycené ve vráskách nebo něčeho, co jsme předtím nepozorovali. Tak by měly působit dobré reportážní knihy – v novém světle nám ukážou něco, co pro nás bylo samozřejmé. Rumuni nejvíce reagovali na texty o nadávkách, smyslu pro humor a fatalismu – tedy ty, které se týkaly rumunské mentality. Někdy člověk mi po setkání řekl: „Každý den jsem chodil kolem Lidového domu a neviděl jsem ho, vy jste mi ho znovu ukázala.“ Někdo jiný mi zase řekl, že Rumuni se nikde neučí kritickému myšlení, a proto tak moc potřebují pohled zvenčí. Potřebujeme zrcadla a cizí pohledy, abychom se o sobě něco dozvěděli. Celý život se odrážíme v jiných lidech a národy se mohou pěkně zrcadlit v knihách.

Margo Rejmer (nar. 1985) je polská spisovatelka a novinářka. Debutovala románem Toksymia (Toximie, 2009) o lidech z varšavského předměstí, jejichž životy se protnou při tramvajové nehodě. Podle kritiků se jednalo o nejvýraznější debut roku a autorka za něj byla nominována na literární Cenu Gdynia. Za knihu reportáží Bukurešť. Prach a krev (2013, česky 2015) získala Cenu Teresy Toranšské, udělovanou časopisem Newsweek v kategorii literatura faktu, a literární Cenu Gryfia. Jako doktorandka působí v Institutu polské kultury Varšavské univerzity. V současnosti žije v Tiraně, kde připravuje knihu o Albánii.